

УДК 343.1

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАЯВНИКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Коваленко І.П., аспірант
кафедри галузевого права
Херсонський державний університет

У статті розглядається проблематика здійснення гарантованих кримінальним процесуальним законодавством прав особою, що звернулася до органу державної влади, уповноваженого розпочинати досудове розслідування, які регламентують її діяльність у межах кримінального провадження як суб'єкта кримінально-процесуальних відносин. Висвітлюється процедура реалізації таких повноважень, і пропонується внесення відповідних змін до законодавства.

Ключові слова: заявник, процесуальні повноваження, кримінальне провадження, кримінальний процес, реалізація права.

В статье рассматривается проблематика осуществления гарантированных уголовным процессуальным законодательством прав лицом, обратившимся в орган государственной власти, уполномоченный начинать досудебное расследование, регламентирующих его деятельность в рамках уголовного производства как субъекта уголовно-процессуальных отношений. Рассматривается процедура реализации таких полномочий, и предлагается внесение соответствующих изменений в законодательство.

Ключевые слова: заявитель, процессуальные полномочия, уголовное производство, уголовный процесс, реализация права.

Kovalenko I.P. PROBLEMS OF APPLICANT RIGHTS PROVIDING IN CRIMINAL PROCEEDINGS

In the article the problems of implementation of criminal procedural law guaranteed the rights of the person who requested the government body authorized to initiate preliminary investigation that regulate its activity in criminal proceedings as the subject of criminal procedure relations. Reveals the procedure for implementing these powers and proposes appropriate amendments to the legislation.

Key words: applicant procedural powers, criminal proceedings, criminal proceedings, implementation of law.

Постановка проблеми. Сьогодні українська держава вживає всіх можливих заходів для удосконалення вітчизняної правової системи, яка б відповідала європейським правовим вимогам і стандартам, у тому числі у сфері кримінального судочинства. Через це перед державою постали нові завдання у сфері правової трансформації, зокрема кримінального провадження, завданням якого є охорона прав, свобод і законних інтересів усіх його учасників, одним із яких є заявник.

Дослідженням вітчизняної практики кримінального судочинства встановлюються факти недотримання визначених законом прав заявника, що надалі впливає на об'єктивність і неупередженість кримінального провадження.

Метою цієї статті є визначення основних чинників, які виключають можливість заявника на використання в повному обсязі наданих йому процесуальних повноважень, що, як наслідок не забезпечує повною мірою захист його прав і законних інтересів у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Реалізації кримінально-процесуальних прав особи, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочинати досудове розслідування, необхідно приділити належну увагу, адже заявник є первинним

учасником кримінального процесу й завдяки його правовій і суспільній свідомості правоохоронному органу вдається своєчасно встановити та затримати правопорушника або вжити превентивних заходів щодо вчинення злочину.

Так, чинним кримінально-процесуальним законодавством заявнику надано лише три процесуальні повноваження, які він може реалізувати в кримінальному провадженні:

1) отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття та реєстрацію;

2) подавати на підтвердження своєї заяви речі та документи;

3) отримати інформацію про закінчення досудового розслідування [1].

Сьогодні у юридичній практиці виникає все більше проблем, які стосуються процесу реалізації учасниками кримінальних проваджень своїх процесуальних прав.

Реалізація процесуальних прав являє собою втілення розпоряджень і процесуальних норм у правомірній поведінці суб'єктів кримінального провадження та в їх практичній діяльності.

Взагалі реалізація наданого суб'єкту процесуального права є досить складним процесом, який потребує відповідного проміжку часу. У такому процесі бере участь не тільки носій суб'єктивних прав (потерпілий, свідок, заявник, підозрюваний), але й держава в осо-

бі посадової особи правоохоронного органу, суду, органу правової допомоги тощо.

Створені законодавцем і гарантовані державою юридичні механізми реалізації таких повноважень відповідно до правової системи держави покликані приводити в дію всі визначені ним юридичні норми.

Проте з часом зазначені механізми, як і правова система держави в цілому, стають менш дієвими та не можуть в повному обсязі забезпечити реалізацію процесуальних прав їхніми носіями. Так, незважаючи на вузький обсяг прав заявника, їх реалізація є проблематичною та потребує відповідної правової визначеності у відповідних законах.

Першим визначеним правом заявника є право на отримання від органу, до якого він подав заяву, документу, що підтверджує її прийняття та реєстрацію. Відповідно до положень чинного кримінального процесуального кодексу України документом, який би підтверджував прийняття і реєстрацію заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення, слід вважати витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі ЄРДР/Реєстр), оформлений в порядку, передбаченому ст. 214 КПК України.

Відповідно до п.п. 4.2 Положення про ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань витяг з Реєстру – це документ про внесення певних відомостей про кримінальне правопорушення до Реєстру або про відсутність таких у Реєстрі за такими параметрами пошуку: номер кримінального провадження; дата надходження заяви/повідомлення, дата й час внесення відомостей про заяву/повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення до Реєстру, правова кваліфікація кримінального правопорушення; прізвище, ім'я, по батькові потерпілого, заявника (найменування юридичної особи та ідентифікаційний код ЄДР); короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; прізвище, ім'я, по батькові та дата народження особи, яку повідомлено про підозру; орган досудового розслідування; прізвище, ім'я, по батькові слідчого (слідчих), який здійснює досудове розслідування, і прокурора (прокурорів), який здійснює процесуальне керівництво [2].

Водночас слід звернути увагу на те, що перелік відомостей, які підлягають обов'язковому внесенню до ЄРДР відповідно до ч. 5 ст. 214 КПК та п. 2.1 параграфа 2 розділу I Положення, є значно ширшим порівняно з інформацією, котра міститься у витягу з ЄРДР, що видається особі у випадках, передбачених законом.

Взагалі заявник, отримуючи витяг з ЄРДР, забезпечує підтвердження правоохоронним органом факту внесення відомостей до ЄРДР.

Право на видання та формування витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань

у межах компетенції мають слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор та керівник органу прокуратури.

Однак необхідно зауважити, що фактично витяг з ЄРДР є складовою частиною матеріалів кримінального провадження та може бути наданий лише за певних умов суб'єкту кримінального провадження – за наявності у нього відповідних прав.

Проте заявник, на відміну від потерпілого, який має комплекс прав щодо ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, з матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст. 221 КПК), відкриття матеріалів іншій стороні (ст. 290 КПК), після закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК), після призначення справи до судового розгляду, не має гарантованого законом права на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, у тому числі й витягу з Єдиного реєстру матеріалів досудового розслідування.

Враховуючи викладене, витяг з Реєстру не може бути наданий заявнику як документ, який підтверджує прийняття та реєстрацію його заяви про кримінальне правопорушення.

Крім того, відповідно до п. 6 ч. 3 «Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події», затвердженої Наказом міністра внутрішніх справ № 1377 від 06.11.2015 у разі, якщо письмова заява чи повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення надійшли до відділу, відділку поліції при особистому зверненні заявника, водночас з його реєстрацією в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення в черговій частині відділу, відділення поліції уповноважений працівник чергової частини оформляє талон-повідомлення та видає його заявнику [3]. Зазначений талон складається з двох частин: талона-корінця і талона-повідомлення. Обидві частини мають однаковий реєстраційний номер.

Заявник розписується за отримання талона-повідомлення на талоні-корінці, проставляє дату й час його отримання. Талон-корінець залишається в черговій частині органу поліції.

Відповідно до вимог зазначеної інструкції в кожному відділі, відділенні поліції здійснюється єдина загальна нумерація талонів-повідомлень (друкарським способом), облік і видавання проводяться уповноваженими працівниками чергових частин. Талони повинні бути зброшуровані в журнал і пронумеровані. Журнали видачі талонів реєструються в підрозділах документального забезпечення та зберігаються в черговій частині органу поліції. Талони-корінці використовуються під час звіряння належної реєстрації заяв про вчинені кримінальні правопорушення, а також

під час розгляду скарг громадян на дії посадових осіб органів поліції.

Таким чином, заявник за результатами реєстрації заяви про кримінальне правопорушення лише отримує талон-повідомлення про реєстрацію його заяви в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень, що, у свою чергу, не є підтвердженням того, що відомості за цією заявою будуть внесені до ЄРДР та буде розпочато досудове розслідування в кримінальному провадженні.

Другим визначеним правом заявника є право подавати на підтвердження своєї заяви речі та документи, що підтверджують заяву або повідомлення заявника про кримінальне правопорушення.

Такі речі та документи відповідна особа може подавати разом із письмовою заявою про кримінальне правопорушення або безпосередньо службовій особі органу державної влади, уповноваженого розпочинати досудове розслідування.

Згідно зі ст. 98 КПК України речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, у тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом.

Відповідно до ст. 99 КПК України документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Зазначене право заявника стовідсотково не реалізується в кримінальному провадженні, а навпаки, у юридичній практиці визнається судами як порушення норм КПК у частинні здобуття сторонами доказів.

Прикладом є рішення Березанського районного суду Миколаївської області, яке набрало законної сили, у кримінальній справі № 469/569/13-к1-кп/469/1/15 від 07.10.2015 стосовно колишнього судді одного з районних судів міста Одеси Іванова І.І., засудженого за ч. 3 ст. 368 КК України до шести років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посаду судді строком на три роки та з конфіскацією 1/2 частини належного йому на праві власності майна [4].

Відповідно до вказаного вироку Іванов І.І., будучи суддею районного суду та маючи у своєму провадженні кримінальну справу відносно матері Петрова П.П., повідомив останньому, що за умови передачі йому хабара в розмірі 5 тис. доларів США він направить

кримінальну справу для проведення додаткового розслідування, не змінюючи при цьому обвинуваченій у справі запобіжного заходу з підписки про невиїзд із постійного місця проживання на взяття під варту.

На вказані злочинні вимоги Петров П.П. погодився та передав судді Іванову І.І. через адвоката Сідорова С.С. першу частину грошових коштів у розмірі 2,5 тис. доларів США, застосовуючи при цьому звукозаписувальний пристрій (диктофон), який надалі передав правоохоронним органам на підтвердження своєї заяви про вчинений злочин.

Проте в ході дослідження доказів у справі суд не прийняв як доказ у кримінальному провадженні диктофон із наявним аудіофайлом, оскільки з матеріалів кримінального провадження вбачається, що зазначений технічний засіб було використано Петровим П.П. за його власною ініціативою в непередбачений законом спосіб із метою фіксації його розмови із суддею Івановим І.І. та його подальшого викриття в разі факту вимагання останнім хабара.

Під час оголошення свого рішення суд поспівався на таке: відповідно до ст. 65 КПК України 1960 року доказами в кримінальній справі є фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються в тому числі й за результатами оперативно-розшукових заходів.

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється виключно оперативними підрозділами органів, визначених у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992, до повноважень яких у тому числі належить і зняття інформації з каналів зв'язку [5].

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 20.10.2011 обвинувачення у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на фактичних даних (доказах), одержаних в результаті оперативно-розшукової діяльності уповноваженою на те особою без дотримання конституційних положень або з порушенням порядку, встановленого законом, а також одержаних шляхом вчинення цілеспрямованих дій щодо їх збирання та фіксації із застосуванням заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», особою, не уповноваженою на здійснення такої діяльності [6].

Згідно з п. 3.4. вказаного рішення Конституційного Суду України фактичні дані про скоєння злочину чи підготовку до нього можуть бути одержані не тільки в результаті оперативно-розшукової діяльності уповноважених на це осіб, а й випадково зафіксовані

фізичними особами, які здійснювали власні (приватні) фото-, кіно-, відео-, звукозаписи, або відеокамерами спостереження, розташованими як у приміщеннях, так і ззовні.

Таким чином, враховуючи ініціативність, а не ситуативний (випадковий) характер дій Петрова П.П., направлених на фіксацію розмови з суддею Івановим І.І., яка мала місце на початку вересня 2012 року, суд вважає, що зазначений диктофон з аудіозаписами розмов не може бути допустимим доказом у справі, а тому суд його не враховує у вирішенні по суті обвинувачення.

Зазначений вирок не є поодиноким і є частиною судової практики, яка з кожним днем накопичує в собі все більше й більше аналогічних судових рішень.

Таким чином, нині чинний державний правовий механізм не забезпечує в повному обсязі реалізацію права особи подавати на підтвердження своєї заяви речі та документи, які підтверджують подію кримінального правопорушення, про що свідчать чинні рішення судових органів держави.

Останнім, третім, визначеним КПК правом заявника є право отримати інформацію про закінчення досудового розслідування.

Інформація про закінчення досудового розслідування заявнику повинна направлятися із дотриманням вимог глави 6 КПК України у формі повідомлення [7].

Відповідно до встановлених норм кримінально-процесуального закону повідомлення повинно містити в собі такі реквізити: назву та адресу установи, що здійснює повідомлення, прізвище ім'я, по батькові, повна посада особи, яка підписує повідомлення, прізвище, ім'я та по батькові особи, яку повідомляють, її домашня адреса (місце проживання або місцеперебування), вулиця (проспект, бульвар, провулок), номер будинку, квартири, найменування населеного пункту, району, області, поштовий індекс.

У повідомленні про прийняте уповноваженим органом рішення в кримінальному провадженні повинні зазначатись: номер кримінального провадження, його кваліфікація за Кримінальним кодексом України, інформація про прийняте уповноваженою особою процесуальне рішення, його дата та посилення на можливість його оскарження до компетентних органів.

Крім КПК, вимоги до змісту повідомлень визначені й в інших законах, які являються джерелами кримінального процесуального права, а також у підзаконних нормативно-правових актах. Зокрема, повідомлення складається за формою, що встановлена в додатку до положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів досудового розслідування, прокуратури і суду» [9].

Зазначене право особи, що звернулася до уповноваженого органу з заявою про кримінальне правопорушення, закріплено в нормах кримінального процесуального закону, проте насправді не забезпечується в повному обсязі державними органами, уповноваженими розглядати відповідні заяви.

За результатами моніторингу Єдиного реєстру судових рішень можна дійти висновку про те, що особи, які звертаються до слідчого судді про скасування постанов слідчих про закриття кримінального провадження, про зобов'язання органу досудового розслідування внести відомості про злочин за їх заявами до ЄРДР, у своїх скаргах зазначають, що інформацію про результати досудового розслідування та інформацію про прийняте рішення за результатами розгляду їхніх заяв поштовим, факсимільним, телефонним зв'язком не отримували та дізнались про прийняті рішення лише після особистого звернення до слідчого підрозділу або відповідної особи, що здійснювала розгляд заяви.

Зазначений факт свідчить про бездіяльність органів досудового розслідування в частині повідомлення та порушення гарантованого кримінальним процесуальним законом права заявника на інформацію про закінчення досудового розслідування за його заявою.

Унаслідок того, що особа в розумні строки не отримує належним чином від уповноваженого органу відповідну інформацію про прийняте рішення, права не лише заявника, а й потерпілого щодо можливості оскарження таких дій працівників компетентного органу неодмінно порушуються, що призводить, у свою чергу, до невинуватеного затягування кримінального процесу.

Усе це дає підстави вважати, що сьогодні на законодавчому рівні необхідно визначити та встановити єдиний механізм і належну правову процедуру щодо неухильного виконання повідомлення заявника про результати розгляду його заяви та результати досудового розслідування.

Висновки. Таким чином, особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, має найменшу групу прав серед усіх учасників кримінального провадження.

Однак навіть із таким незначним обсягом процесуальних повноважень заявник не в змозі їх належним чином використати та реалізувати, як це передбачено кримінальним процесуальним законом.

Причиною такого процесуального бар'єру щодо здійснення вказаним суб'єктом своїх повноважень є відсутність необхідних умов для здійснення прав, свобод, задоволення необхідних інтересів, їх недоторканності та непорушності за допомогою чіткого врегу-

лювання кримінально-процесуальних відносин та ухвалення відповідних поправок до законодавства, які б визначали, по-перше, конкретний документ, який міг би отримати заявник після прийняття його заяви про кримінальне правопорушення; по-друге, які речі та документи на підтвердження заяви може подати заявник як підтвердження протиправних дій особи-правопорушника; по-третє, процедуру належного повідомлення заявника про результат розгляду його заяви та результат досудового розслідування, а також вжиття заходів правового характеру з метою недопущення порушення наданих йому прав як повноцінному учаснику кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Положення про ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань затверджене наказом Генерального прокурора України № 139 від 06.04.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>.

3. Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події затвердженої наказом міністра внутрішніх справ №1377 від 06.11.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE27943.html.

4. Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52107498>.

5. Закон України «Про оперативно розшукову діяльність» від 18.02.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

6. Рішення Конституційного Суду України від 20.10.2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012: науково-практичний коментар / [ред. В.Я. Тацій, А.В. Портнов]. – Харків : «Право», 2012.

8. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/266/94>.